

The division and classification of the main types of sources of law in the field of sports are made, as a result, it is revealed that, today, the system of legislation in this sphere is not able to ensure a qualitative regulation of legal relations in the field of sports.

It is revealed that a significant part of the legal relations in the field of sports in Ukraine is not regulated, and therefore it is expedient to improve and systematize the normative and legal base which regulates the legal relations in the field of sports in Ukraine, as well as to ratify a significant number of international documents in this sphere.

Key words: *source of sports law, legal precedent, legal custom, an international treaty, international and legal custom, an act of an international sports organization, legal act.*

Стаття надійшла 27 серпня 2018 р.

УДК 340.12

Д. Є. Забзалюк

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ДОКТРИНА: ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ

Розкрито теоретичний аналіз юридичної природи політико-правової доктрини. Визначено головні ознаки, проаналізовано структуру та засадничі принципи політико-правової доктрини. Здійснено історичний аналіз політико-правових явищ та процесів як фундаменту становлення та розвитку політико-правових доктрин у конкретний історичний період.

Ключові слова: *доктрина, політико-правова доктрина, політика, право, ідеологія, структура, програма.*

Постановка проблеми. Політика і право – дві категорії, які так чи інакше були визначальними елементами суспільного розвитку протягом усієї історії людства. Кожна історична епоха пронизана політико-правовим розумінням дійсності, що знаходило своє відображення у міфології, релігії, філософії. Політичні та правові детермінанти суспільного життя були каталізатором державно-правового розвитку та визначали, в якому напрямі будуть розвиватись і окремі соціуми, і держави загалом. Безперечно, вказані категорії були цивілізаційними складовими, які характеризували особливості не тільки окремо взятої країни на певному історичному етапі, але і були визначальними ознаками для аналізу всієї епохи.

Політико-правові явища та процеси слугували тією основою, завдяки якій можна було досягти вирішення стратегічних завдань,

пов'язаних із здобуттям та утриманням влади як знаряддя для досягнення визначених цілей. Вони були міцним ідеологічним стержнем для формування, розвитку та маніпулювання суспільною свідомістю. Це дає підстави говорити про існування політико-правових доктрин, які уособлювали усі зазначені характеристики.

Стан дослідження. Теоретичний, історичний та філософський зміст доктрини досліджувався у працях таких вітчизняних і зарубіжних авторів, як С. Батуріна, М. Ван Хоук, Г. Дж. Берман, Ю. Бошицький, Д. Вовк, В. Горбань, Р. Давід, Є. Євграфова, М. Ємелін, О. Зозуля, Л. Голосококов, М. Кармаліта, О. Лейст, С. Максимов, С. Місевич, М. Мочульська, М. Палієнко, Т. Пряхіна, І. Семеніхін, В. Семків, І. Терлюк, О. Тодика, Ф. Чезайро та ін.

Метою статті є теоретичний та історичний аналіз юридичної природи політико-правової доктрини, визначення її основних ознак, структури та засадничих принципів.

Виклад основних положень. Основою оцінки будь-якої концепції чи теорії є низка об'єктивних критеріїв: новизна, яка притаманна часу, висунання нових ідей мислителями в різну історичну епоху, логічність їх обґрунтування, вплив цих теорій та концепцій на історичні події, їх сприйняття (повністю або частково) політичною і правовою ідеологією. Як правило, авторами таких концепцій та теорій є відомі мислителі свого часу, які жили та працювали у певній країні, у конкретній історичній обстановці, в хронологічно обмежений період. Саме вони є творцями специфічної форми суспільної свідомості – доктрин – свого роду теоретичних концепцій держави і права.

Розуміння права – це доволі непросте і дуже важлива для суспільства проблема. Як засвідчує історичний досвід, право в різні епохи і в різних національних культурах, залежно від економічного, політичного, релігійного, духовно-культурного тощо чинників, може бути сприйманим, зрозумілим, трактованим по-різному. Дуже важливо розуміти його так, щоб це розуміння було адекватним духові часу, епосі, її реаліям. Якщо ж трактування права не відповідає конкретному часові, якщо воно відстає від нього, тоді право перестане бути рушієм суспільного розвитку, перетвориться на чинник нестабільності, відсталості, гальмування розвитку тощо, тобто на свою протилежність [1, с. 25].

«Юридична енциклопедія» трактує термін «доктрина» не лише як вчення, науку чи філософську теорію, а також як систему поглядів те керівну політичну програму [2, с. 273].

О. Зозуля виокремлює п'ять основних значень категорії «доктрина»: певні правила й орієнтири для вирішення державно-правових

проблем різного рівня узагальнення; доктринальні тексти найвідоміших юристів або їх погляди на конкретні проблеми права; офіційні документи, що мають концептуальне значення для формування й функціонування системи забезпечення безпеки; політико-правові вчення, системи науково-філософських поглядів на сутність та різні форми існування держави і права; система панівних (визнаних юридичною спільнотою) юридико-пізнавальних форм трактування права – науково-теоретична складова національної системи права [3, с. 27–28].

На сучасному етапі у вітчизняній юриспруденції термін «доктрина» використовується в різних словосполученнях (позитивістська, природно-правова доктрина, доктрина абсолютного суверенітету, державно-правова доктрина, доктрина верховенства права, міжнародно-правова доктрина тощо), що свідчить про багатоаспектність категорії «доктрина», значущість доктрин для розбудови державності, багатоцільове використання і навантаження доктрин як наукового обґрунтування формування на нових засадах правової системи і втілення концептуальних ідей у нормативно-правових актах та політико-правових документах [4, с. 8].

І. Терлюк трактує поняття «доктрини» у вузькому значенні, акцентуючи на її політико-правовий зміст, а саме «як сукупність пам'яток політичної та правової думки» [5, с. 3].

У контексті нашого дослідження найвагомішою та визначальною буде правова доктрина, яка, беззаперечно, буде основою становлення та розвитку політико-правової доктрини.

Поняття «правова доктрина» походить від загального, ширшого за змістом поняття доктрини, що традиційно розглядається як вчення, наукова чи філософська теорія, система, керівний принцип чи ідея. У найрізноманітніших сферах життєдіяльності держави і суспільства сформувалися відповідні «галузеві» (спеціальні) доктрини (наприклад, воєнна доктрина, доктрина освіти, інформаційної безпеки). Правова ж доктрина стосується юридичної сфери, здійснює вплив на процеси правотворення і застосування юридичних приписів [6, с. 128].

Характер правової доктрини полягає у тому, що з одного боку, вона формується відповідно до ідейно-ментальних особливостей правової системи, відображає національні правові традиції, а з другої – відображає потреби соціально-економічного, політико-правового та іншого розвитку конкретної держави та її правової системи, та пропонує конкретні шляхи вирішення проблем, які виникають у процесі її розвитку [7, с. 27].

Вивчення суті правової доктрини є важливим і в теоретичному, і в практичному значенні. Правова доктрина є визначальним

напрямом правової політики держави як у правовій, так і політичній сферах життєдіяльності суспільства. Створення сучасної загальної теорії джерел права на нових засадах є неможливою без визначення місця та ролі в ній правової доктрини [8, с. 16].

Кожна історична епоха містила свої, притаманні лише їй, політичні та правові уявлення про дійсність, а також способи її теоретичного осмислення. Тому в центрі уваги теоретиків держави і права різних історичних епох були спроби аналізу низки політико-правових проблем, пов'язаних з особливостями історичного розвитку інститутів держави і принципів формування правової системи відповідного типу. Саме на основі такого аналізу і формуються різноманітні доктрини, що визначають особливості суспільного розвитку в певну історичну епоху.

Відомо, що одним з основних принципів формування доктринальних ідей є спадковий, який полягає у тому, що кожна наступна доктрина враховує уявлення і поняття, які містяться в попередніх. А це означає, що уявлення, сприйняті від попередніх часів, певною мірою відтворюються в наступних ідеологічних системах. Таке відтворення може мати різні причини. Наприклад, використання старих ідей для вирішення аналогічних завдань історичного розвитку в теперішньому часі.

Якщо аналізувати доктрину з погляду предмету політичних та правових вчень, то можна стверджувати, що система концептуальних ідей та теорій про державно-правові явища та процеси будуть виступати головними детермінантами формування та сутності політико-правової доктрини.

Безперечно, будь-яке політико-правове вчення складається і розвивається у складній системі ідеологічних впливів, головними з яких є такі поняття, як політико-правий світогляд, політико-правова ідеологія, суспільна свідомість тощо.

В основі формування політико-правової доктрини головне значення відводиться політиці та правовій ідеології, які є визначальними формами суспільної свідомості, і здійснюють вагомий вплив на розвиток суспільства в цілому. Ці категорії були головними чинниками епохи і знаходили свій вираз у філософських та релігійних уявленнях суспільства відповідно до етапів історичного розвитку. Творцями таких теорій були видатні мислителі цього історичного періоду, політико-державні та правові погляди яких і формувати конкретний тип політико-правової доктрини.

Політико-правова ідеологія уявленню про державу, політику та право і формується з урахуванням сучасної йому політико-правової дійсності, яка відображається в побудові певних теоретико-методологічних конструкцій. Політико-правова ідеологія – це така

категорія політико-правової доктрини, яка відповідає за вплив на свідомість суспільства.

За час багатомісячної історії політичних та правових учень виникла низка політико-правових доктрин. Розроблені теорії та концепції, їх аналіз, трактування та форми викладу є дуже різноманітними – від теоретичного трактату або політичного памфлету – до проекту конституції. Водночас усім цим концепціям притаманне дещо спільне: вони виражають відношення певних соціальних груп до держави і права, будуються на притаманному цій конкретній епосі ідейно-теоретичному ґрунті, містять рішення основних проблем розвитку держави і права.

Відтак політико-правова доктрина буде визначена нами як система поглядів, теорій та учень про особливості державно-правового розвитку, що виражені у концепціях, основою яких є притаманна для певного історичного періоду ідейно-теоретична та ідеологічна основа. Остання є методологічним стержнем політико-правової доктрини, за допомогою якого вирішуються основні проблеми державно-правового та суспільного розвитку.

Щодо структурних елементів політико-правової доктрини, то вона, на думку О. Лейста, включає три компоненти: 1) філософську або релігійну основу; 2) виражені у вигляді понятійно-категоріального апарату змістовні вирішення питань про виникнення держави і права, закономірностей їх розвитку, про форму, соціальне призначення та принципи устрою держави, про основні принципи права, його співвідношення із державою, особистістю, суспільством тощо; 3) програмні положення – оцінки сучасного стану речей і державі та праві, політичні цілі та задачі [9, с. 14].

Логіко-теоретична основа політико-правової доктрини пов'язана з іншими формами суспільної свідомості, із світоглядом епохи. Політичні вчення раннього класового і рабовласницького суспільств опирались здебільшого на філософські (Стародавня Греція, Стародавній Рим) та релігійні (доба Середньовіччя) обґрунтування.

Політико-правова доктрина – це свого роду виражена в системі понять і категорій державно-правова реальність епохи. Так, у Стародавніх Греції та Римі актуальними політико-правовими проблемами були теоретичне визначення і класифікація форм держави, пошук оптимальної форми правління та устрою.

Змістом політико-правової доктрини є її понятійно-категоріальний апарат, теоретичне вирішення загальних проблем держави і права, ґрунтовна і завершальна система поглядів, заснованих на категоріях, які мають засадничі принципи саме в цій доктрині.

Закономірністю розвитку політико-правової ідеології на її теоретичному рівні є те, що будь-яке вчення про державу, право, політику формується з урахуванням сучасної йому політико-правової дійсності, яка обов'язково відображається в самій, здавалось би, абстрактній теоретичній побудові.

Програмні положення, які полягають у формуванні цілей та завдань, притаманні кожній політико-правовій доктрині, надають їй соціально значущий характер, впливають на зміст її теоретичної частини і передбачають вибір методологічної основи самої доктрини. У програмних положеннях чітко виражений ідеологічний характер доктрини; через них політико-праве вчення пов'язане з практикою політичної та ідеологічної боротьби. Програмна частина вчення безпосередньо виражає інтереси та ідеали певних класів, верств, соціальних груп, їх відношення до держави та права.

З трьох компонентів політико-правової доктрини саме програма є головною, основою для з'єднання в єдину систему її елементів, такою, що надає політико-правовій доктрині монолітності, оскільки оформлення політичних та правових поглядів, суджень, оцінок в цілісну систему відбувається на ідеологічній основі.

Найзначнішою частиною політико-правової доктрини є її теоретичний зміст. Він завжди пов'язаний із способом обґрунтування політико-правової програми, логічно побудованим в дусі світогляду епохи. Зв'язок змісту політико-правової доктрини з логіко-теоретичною основою і з програмними положеннями зазвичай складний та опосередкований. Вирішення низки проблем держави та права допускає різні варіанти в межах єдиного світогляду та ідеологічної направленості.

Кожна велика епоха будь-якого суспільства мала свої, властиві тільки їй, політико-правові установи, поняття і способи їх теоретичного пояснення. Тому в центрі уваги теоретиків держави і права різних історичних епох були різні політико-правові проблеми, пов'язані з особливостями державних інститутів та принципів права відповідного типу і виду.

Як уже йшлося, у Стародавній Греції головна увага приділялася державному устроєві, проблемі кола осіб, допущених до участі в політичній діяльності. Цим і була обумовлена підвищена увага до питання класифікації форм держави, пошуків причин переходу від однієї форми правління до іншої, прагнення визначити найкращу ідеальну форму правління.

Роль доктрини у становленні канонічного права як цілісної системи можна порівняти із значенням юриспруденції Давнього Риму у представленні суперечливої сукупності різнотипних норм римського

позитивного законодавства у вигляді стрункої та впорядкованої нормативної системи, що тривалий час була зразком для наслідування [10, с. 10].

Певні етапи історичного розвитку мали свої, притаманні лише їм особливості становлення та розвитку політико-правових доктрин. Період Середньовіччя, однозначно, не є винятком. А надто, саме в цю історичну епоху викристалізувалась політико-правова ідеологія, яка визначила увесь подальший розвиток державно-правових явищ та процесів у суспільстві.

Політико-правові вчення, засновані на аналізі чинних норм, в Середні віки зароджувались і оформлялись в руслі звичаєвого та римського права, як джерел діючого законодавства. Зрештою, як найголовніший соціокультурний феномен становлення ранньохристиянських політико-правових доктрин доби Середньовіччя був католицизм як своєрідна форма взаємозв'язку релігійної і політичної влади у суспільстві. В межах католицизму, з одного боку, диференціювалась різниця релігії і політики як особливих сфер суспільного життя і форм соціальної практики, з іншого боку, релігія одержала політичний вплив, а також можливість владарювати і здійснювати управління політично. Відтак християнство як релігія отримала свою практичну функціональну направленість через державу.

Яскравою ілюстрацією цих процесів є кодекс канонічного права, створений в XII століття Граціаном, в якому були об'єднані біблійні канони, рішення церковних соборів, витримки з папських енциклік і булл, фрагменти праць «отців церкви», окремі норми римського та звичаєвого права. Усі ці нові явища посприяли тому, що вчені з часом назвали ренесансом XII століття – часом, коли, відчувши упевненість, західний християнський світ свідомо намагався втілити свої ідеали у життя.

У Франції прикладом доктринального опрацювання правових доктрин є збірник «Кутюми Бовезі», складений одним з перших теоретиків французького середньовічного права Ф. де Бомануаром. У цій праці автор постає більше як юрист-практик, приділяючи значну увагу практичним питанням, однак із конкретною судовою практикою у роботі наявні авторські роздуми, які виходять на рівень політико-правової теорії [11, с. 33].

Систематизувавши християнську теологію на основі філософії Аристотеля, Тома Аквінський розвинув християнську доктрину держави і права; обґрунтував принцип верховенства церкви над державою, ієрархічний принцип організації суспільства, сутність влади, переваги монархії, виклав свою теорію закону. Першим серед мислителів

Середньовіччя Д. Аліг'єрі сформулював ідею всесвітньої монархії. М. Падуанський засуджував теократичні теорії, політичні зазіхання церкви і вперше теоретично обґрунтував приналежність народу законодавчої влади, безмежно розширивши уявлення про народний суверенітет як справжнє джерело влади – світської і духовної. Ця ідея знайде правове закріплення в майбутніх конституціях.

Загальним для політико-правової ідеології країн Арабського Сходу і Західної Європи було те, що та й інша прагнули на основі пануючого релігійного світогляду у своїх концепціях відображати інститути феодального суспільства. У країнах ісламу більш ніж у середньовічній Європі був виражений тісний зв'язок релігії і політики. Сучасний мусульманський фундаменталізм виступає проти модернізації ісламу, за неухильне дотримання традиційних норм релігії і права.

Як форма свідомості, право сприяє зниженню авторитарності релігійного світогляду, що відображається в сучасних релігійних доктринах [12, с. 12].

Найвагомішою частиною політико-правових доктрин є їх теоретичний зміст, який однозначно впливає із світогляду епохи та охоплює загальнотеоретичне вирішення державно-правових явищ та процесів. Вирішальними складовими змісту будь-яких політико-правових доктрин є система категорій, які виконують роль функціональних засад тих чи інших доктринальних концепцій. Для доби Середньовіччя основним категоріальним змістом політико-правових доктрин виступають ідеї непохитності церковної влади, домінування монархічної форми правління, яка б опиралась на владу Церкви, поєднання та ефективне співіснування звичаєвого, римського та канонічного права, які творять цілісну та домінуючу правову систему в загальноєвропейському масштабі.

Однак головною основою політико-правових доктрин Середньовіччя є програма, яка є визначальною в контексті оформлення політичних та правових поглядів. Щодо програмних положень, то головними методологічними складовими політико-правових ідей в добу Середньовіччя, їх ідеологічною основою є необхідність кардинальних змін суспільно-політичних відносин, що полягав у зміцненні авторитету церкви, який похитнувся.

Видається, що протягом наступних після Середньовіччя історичних періодів вплив правової доктрини відбувався у інших формах, водночас такий вплив та застосування на практиці правової доктрини не були офіційно дозволені державною владою, як у попередні історичні періоди [11, с. 48].

Монополія на понятійно-категоріальний апарат, необхідний для правотворчої діяльності у державах Нового часу, була передумовою

формування так званого «права професорів» – соціального явища, яке істотно впливало на правотворчу функцію держав континентальної правової системи Нового часу. На противагу цьому у Новий та Новітній час остаточно сформувалося легістське вчення про право, яке унеможливило розуміння правової доктрини як форми права [11, с. 51].

Висновки. Політико-правова доктрина визначена як система поглядів, теорій та учень про особливості державно-правового розвитку, що виражені у концепціях, основою яких є притаманна для певного періоду ідейно-теоретична та ідеологічна основа. Остання виступає як методологічний стержень політико-правової доктрини, за допомогою якого вирішуються основні проблеми державно-правового та суспільно-розвитку.

Найвагомішою частиною політико-правової доктрини є її теоретичний зміст, який однозначно впливає із світогляду епохи та охоплює загальнотеоретичне вирішення державно-правових явищ та процесів.

Вирішальними складовими змісту будь-якої політико-правової доктрини є система категорій, які виконують роль функціональних засад тих чи інших доктринальних концепцій.

Основою політико-правової доктрини є програма, яка є визначальною в контексті оформлення політичних та правових поглядів.

1. Доктринальні засади розвитку держави та права: національні та міжнародні тенденції: монографія / заг. ред. проф. Ю. Л. Бошицького. К.: Видавництво Ліра-К, 2014. 440 с.

2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998–2004. Т. 2.

3. Зозуля А. А. Доктрина в современном праве: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. СПб., 2006. 36 с.

4. Тодика О. Ю. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства: монографія / за ред. О. В. Петришина. Х.: Право, 2007. 480 с.

5. Терлюк І. Політико-правова доктрина козацького державотворення: нарис історії української державної ідеї. Львів: Вид-во Тараса Сороки, 2008. 300 с.

6. Семеніхін І. В. Правова доктрина: поняття та особливості. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Вип. 18. 2009. С. 127–139.

7. Семеніхін І. В. Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз / наук. ред. О. В. Петришин. Х.: Юрайт, 2012. 88 с.

8. Кармаліта М. В. Правова доктрина – джерело (форма) права: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. К., 2011. 21 с.

9. История политических и правовых учений: учебник / под ред. О. Э. Лейста. М.: Издательство «Зерцало», 2000. 688 с.

10. Місевич С. В. Джерела канонічного права (теоретико-правовий аналіз): автореф. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Одеса, 2006. 15 с.

11. Мочульська М. Є., Семків В. О. Правова доктрина в континентальній правовій системі: монографія. Львів: Світ, 2015. 432 с.

12. Вовк Д. О. Право і релігія: автореф. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Х., 2008. 20 с.

13. Білоус А. О. Політико-правові системи: світ і Україна: навч. посібник. К.: Асоціація молодих українських політологів і політиків, 1997. 200 с.

14. Гелей С., Рутар С., Кендус О. Політико-правові системи світу: навч. посібник. Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2002. 224 с.

15. Політико-правові інститути сучасності: структура, функції, ефективність: монографія; за заг. ред. М. І. Панова. К.: «Ін Юре», 2005. 384 с.

Zabzaliuk D. Ye. Political and legal doctrine: theoretical and historical analysis

The theoretical analysis of legal nature of political and legal doctrine is exposed in the article. Certainly main signs, a structure and fundamental principles of political and legal doctrine is analyses.

The historical analysis of the political and legal phenomena and processes is carried out, as to foundation of becoming and development of political and legal doctrines in a concrete historical period.

Political and legal doctrine – it state and legal reality of epoch is the family shown in the system of concepts and categories. The table of contents of political and legal doctrine is it concept-category vehicle, theoretical decision of general issues of the state and right, detailed and finishing system of looks, based on categories which have fundamental principles exactly in this doctrine.

Conformity to law of development of political and legal ideology at its theoretical level is that any studies about the state, right, built a politician taking into account modern him, would seem to political and legal reality which is necessarily represented in, to the abstract theoretical construction.

Programmatic positions, which consist in forming of aims and tasks, inherent every political and legal doctrine, give it socially meaningful character, apply imprint on maintenance of it theoretical part and foresee the choice of methodological basis of doctrine.

Ideological character of doctrine is most expressly and clear shown in programmatic positions; through them political and right studies are related to practice of political and ideological fight. Programmatic part of studies directly expresses interests and ideals of certain classes, layers, task forces, their relation, to the state and right.

Key words: *doctrine, political and legal doctrine, policy, right, ideology, structure, program.*

Стаття надійшла 27 серпня 2018 р.